

VERTALEN IS VERRASSEN

NIEUWE VENSTERS OP BIJBELSE TEKSTEN

Vertalen is verrassen
Nieuwe vensters op bijbelse teksten
1^e druk 2022
ISBN 978 90 89122 64 3
NUR 700

Tekstredactie: Tekstbureau Taalzorg, Carola van der Kruk
Ontwerp omslag en lay-out: Frivista
Opmaak binnenwerk: Gewoon Geertje, Genemuiden
Drukwerkbegeleiding: Tim Beijer producties
Foto Noach-mozaïek in de San Marco van Venetië: akg-images /
Erich Lessing

© 2022 Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, Haarlem/Antwerpen
Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke
wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
de uitgever.

Voor informatie over het citeren of overnemen van teksten uit deze
uitgave, zie bijbelgenootschap.nl/voorwaarden.

nBg Nederlands-Vlaams
Bijbelgenootschap

De Bijbel voor iedereen

Het Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap (NBG) brengt de Bijbel
dichtbij, al meer dan 200 jaar. In de Bijbel horen wij Gods
boodschap van liefde voor de wereld, die ons in beweging brengt
en onze weg verlicht. Daarom willen we dat mensen in binnen- en
buitenland toegang krijgen tot de Bijbel.

[Logo FSC]

Deze bundel is samengesteld ter gelegenheid
van het afscheid van dr. Jaap van Dorp als vertaler
bij het Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap.

Inhoud

Inleiding	11
<i>Cor Hoogerwerf, Mirjam van der Vorm-Croughs en Matthijs de Jong</i>	
Opmaak en productiekosten van de oudste Septuagintapapyri	19
<i>Theo van der Louw en Barry Hartog</i>	
De raaf van Noach als boodschapper van een nieuw begin	30
<i>Jaap Dekker</i>	
Op reis: de reizigers uit Genesis 11 en hun reizende God	43
<i>Robin ten Hoopen</i>	
Genesis 22: de beproeving van Abraham en de binding van Isaak	55
<i>Jean Bastiaens</i>	
Heeft Esau toch zegen ontvangen?	
Vertalingen van Genesis 27:39-40 vergeleken	67
<i>Wim Beuken</i>	
Wie begroef Mozes?	75
<i>Hans Ausloos</i>	
De vertaling van geografische lijsten in het bijbelboek Jozua	87
<i>Koert van Bekkum</i>	
Gastvrijheid en broederschap in Ruth	97
<i>Reinoud Oosting</i>	
'Zo mag God (mij) doen, ja nog meer!'	109
<i>Klaas Veenhof</i>	

De dynamiek van de bijbelse verhaalkunst <i>Klaas A.D. Smelik</i>	121
Bijvrouwen en vrouwen in Davids leven <i>Jurrien Mol</i>	133
Wat te doen met een miljoen? <i>Arian Verheij</i>	145
‘Verwanten’ of ‘collega’s’? Een notitie bij Ezra 3:2 <i>Arie van der Kooij</i>	155
Jullie zouden zelfs je eigen vriend verkopen’ Job 6:27 <i>Marieke den Braber</i>	167
God en Wijsheid, compagnons bij het inrichten, onderhouden, en vormgeven van hemel en aarde <i>Konrad D. Jenner</i>	179
De troost van Job Een nieuwe vertaling van Job 42:6 <i>Matthijs de Jong</i>	191
Propaganda voor een leven met God De zaligspreking in de Psalmen <i>Harm van Grol</i>	203
Psalm 8 van brontekst naar doeltaal <i>Bob Becking</i>	213
Een schat in Psalm 17:14, maar welke? <i>Lénart de Regt</i>	225
Graven in handel en wandel De uitleg van Psalm 22:17c vroeger en nu <i>Cor Hoogerwerf</i>	233
‘Zie of ik geen verkeerde weg ga’ Strekking en vertaling van Psalm 139:24a <i>Eric Peels</i>	243

Ook mensen die al wijs en verstandig zijn, moeten luisteren	255
Spreuken in gewone taal <i>Roelien Smit</i>	
Wat doet die leeuw toch in Jesaja?	263
'arjee in Jesaja 15:9 en 21:8 <i>Mirjam van der Vorm-Croughs</i>	
Hoe vertaal je een kluwen aan directe redes?	275
Over Jesaja 22:15-24 <i>Archibald L.H.M. van Wieringen</i>	
Meelezen met Jesaja 49:14-16	289
<i>Piet van Midden</i>	
Naamgeving als verkondiging	297
De theologische betekenis van naamgeving in het boek Jesaja <i>Hans van den Herik</i>	
Gaf God slechte wetten?	
Ezechiël 20:25-26	309
<i>Mart-Jan Paul</i>	
Antiochus of antichrist?	321
Vertaling en interpretatie van Daniël 10-12 <i>Willem van Peursen</i>	
Koning Kempiaan	333
Een raadselachtige verschijning in Hosea 5:13 en 10:6 <i>Gert Kwakkel</i>	
Bijbelse profetie als mogelijkheid	347
Micha 6:14-15 en het failliet van de maakbaarheids- gedachte <i>Wim de Bruin</i>	
Het acrostichon van Nahum	361
De lotgevallen van een ontdekking <i>Klaas Spronk</i>	

Habakuk 2:4b: Een nieuwe lezing <i>Bärry Hartog</i>	373
Geen been om te kluiven, óf niet op zijn benen kunnen staan? Over de betekenis van het werkwoord גרם (<i>garam</i>) in Sefanja 3:3 <i>Raymond de Hoop</i>	381
Hoeveel hulp heeft een bijbellezer nodig? Zacharia 1 en 2 en de NBV21 <i>Joep Dubbink</i>	393
Verrassingen bij de vertaling van de Wijsheid van Jezus Sirach <i>J. Cornelis de Vos</i>	401
Een opvallend portret van Pinechas <i>Panc Beentjes</i>	413
Waarom Paulus in Handelingen ook Saulus heet Een pleidooi voor aandacht voor literaire patronen in het Nieuwe Testament <i>Rieuwerd Buitenwerf</i>	427
Mannetjes, schriftgeleerden en eerbiedskapitalen <i>Lourens de Vries</i>	439
Bijbelregister	447

Het acrostichon van Nahum

De lotgevallen van een ontdekking

Klaas Spronk

Samenvatting

In de negentiende eeuw ontdekte een Duitse predikant sporen van een alfabetisch acrostichon in Nahum 1. Zijn ontdekking leidde tot pogingen om een volledig acrostichon te reconstrueren. In de tekstuittgaven van de Hebreeuwse Bijbel is de ontwikkeling van de discussie goed te volgen. Uiteindelijk lijkt het idee van een acrostichon helemaal te worden los gelaten. Nieuwe ontdekkingen doen de oude theorie echter op spectaculaire wijze herleven. De inmiddels diepgewortelde scepsis ten aanzien van het veronderstelde staaltje literaire kunst blijkt echter niet eenvoudig te overwinnen.

De ontdekking

Ergens aan het begin van de jaren zestig van de negentiende eeuw deed

Gottlieb Frohnmeyer, predikant in het Duitse Kirchenkirnberg, een mooie ontdekking. Waarschijnlijk gebeurde het bij de voorbereiding op een preek over het loflied op God in Nahum 1. Bij de lezing van de tekst in het Hebreeuws zag hij dat in de aanloop naar het beroemde vers 7 ('Goed is JHWH, een vesting op de dag van nood en bekend met wie bij Hem schuilen') de beginletters van de versregels het Hebreeuwse alfabet volgen. Het was geen volledig alfabetisch acrostichon, zoals we dat kennen van bijvoorbeeld Psalm 9-10 en 25. Maar vanaf vers 3 leken acht regels geordend te zijn volgens het alfabet, beginnend bij de tweede letter, *bet*, tot en met de achtste letter, *tet*, in vers 7. In dat hierboven al genoemde vers is het de eerste letter van het woord *tov*, 'goed'. Frohnmeyer zag ervan af – of schrok er misschien voor terug – om zijn ontdekking te publiceren. In plaats daarvan gaf hij zijn bevindingen door aan professor Franz Delitzsch. Die maakte er vervolgens in 1867 melding van in de tweede druk van zijn commentaar op de Psalmen. Bij zijn bespreking van het acrostichon in Psalm 9 en 10 wijst hij erop dat men niet te gering over dit stijlmiddel moet denken: 'sogar der Profet verschmäh't es nicht, wie aus Nah. 1,3-7 ersichtlich, der Buchstabenfolge eine Einfluß auf seine Gedankenreihen einzuräumen.' In een voetnoot dankt hij Herr Pfarrer Frohnmeyer in Württemberg voor deze opmerking.

De vermelding in de *Biblia Hebraica*

In de jaren daarna ontspon zich een discussie onder oudtestamentici over de vraag in hoeverre dit gedeeltelijke alfabetische acrostichon oorspronkelijk een onderdeel was van een volledig alfabetisch acrostichon en, zo ja, of dit ook kon wor-

den gereconstrueerd. Er werd een aantal pogingen ondernomen die getuigden van grote vindingrijkheid van de onderzoekers gepaard aan gering respect voor de ons overgeleverde Hebreeuwse tekst. Over een volledig alfabetisch acrostichon kon men het niet eens worden, maar er tekende zich wel een zekere consensus af over een gedeeltelijk acrostichon dat groter is dan voorgesteld door Frohnmeyer. Het eerste vers na het opschrift begint met een *alef*. Dat zou het begin van het alfabetische acrostichon zijn geweest. Het zou gedeeltelijk bewaard zijn gebleven tot en met de vijftiende letter, de *samech*, in vers 10. Zo werd het nu ook aangeduid in de uitgave van de *Biblia Hebraica* in 1906, door bij Nahum 1 in de kantlijn met de desbetreffende letters het alfabetisch acrostichon aan te geven. Men ging ervan uit dat de oorspronkelijke tekst in het ongereede geraakt moest zijn, omdat sommige versregels nu op de verkeerde plaats staan en zo de alfabetische volgorde verstoren. Bij vijf letters in de marge staan vraagtekens (*nun* [vers 2], *dalet* [vers 4], *mem* [vers 9a], *lamed* [vers 9b] en *samech* [vers 10]). Het probleem bij de *dalet*-regel is dat men moet aannemen dat er in de tekstoverlevering een fout is geslopen.

Na de vrijwel ongewijzigde tweede druk in 1913 zien we in de derde druk van 1937 (genoemd naar de uitgever: Kittel) dat er nog maar bij twee letters in de marge een vraagteken staat, namelijk bij regels die niet passen in de volgorde van het alfabet en dus later verplaatst zouden zijn: de veronderstelde *nun*-regel in vers 2 en de *mem*-regel in vers 9. In de Hebreeuwse tekst zijn de letters van het acrostichon vergroot weergegeven. Ten opzichte van de eerdere drukken zijn er nog twee aan toegevoegd: de *ayin* (vers 13) en de *tsade* (vers 14), respectievelijk de zestiende en achttiende

letter van het Hebreeuwse alfabet. In de kantlijn staan die niet extra aangeduid, maar in het tekstkritisch apparaat wordt wel aangegeven dat het hier mogelijk om versregels uit het acrostichon gaat.

In de vierde druk (genoemd naar de plaats van uitgave: de Stuttgartensia) blijkt uit het deel van de Twaalf Profeten, dat in 1970 werd uitgegeven, dat de twijfel had toegeslagen. De letters in de kantlijn geven aan dat de uitgever (Karl Elliger) niet verder wilde gaan dan een gedeeltelijk alfabetisch acrostichon tot de letter *kaf* in vers 8. In de vijfde druk (zeer passend de Quinta genoemd) ontbreekt in het deel van de Twaalf Profeten, dat in 2010 door Anthony Gelston werd uitgegeven, zelfs elke verwijzing naar een mogelijk acrostichon.

Een nieuwe ontdekking

Hadden exegeten dan al die tijd een hersenschim van een Duitse dominee nagejaagd? Volgens sommige geleerden is dat inderdaad het geval. In de discussie die in de jaren negentig van de vorige eeuw weer was opgevlamd over dit onderwerp valt ook daadwerkelijk de term ‘hersenschim’. In een artikel dat Michael Floyd in 1994 schreef voor het gezaghebbende *Journal of Biblical Literature*, spreekt hij over ‘the chimerical acrostic of Nahum 1:2-10’. Hij eindigt met de opmerking dat heel dat idee van een acrostichon moet worden losgelaten, zodat er ruimte komt voor een vruchtbaardere bestudering van het boek Nahum.

Nu was ik daar juist in die tijd zelf druk mee bezig. Ik had na mijn promotie in 1986 de gewichtige taak op mij genomen om voor de serie *Commentaar op het Oude Testament* (inmiddels overgegaan in *Historical Commentary on the*

Old Testament) het deel over Nahum te schrijven. Daarom moest ik mij ook een mening over het veronderstelde acrostichon vormen. Ik had het geluk dat ik daarbij ook gebruik kon maken van het werk van Nederlandse voorgangers, met name de dissertatie van Cornelis Goslinga uit 1923 en de commentaar van Adam van der Woude uit 1978 (in de serie *Prediking van het Oude Testament*). Het degelijke werk van de degelijk gereformeerde Goslinga behoedde me voor ongegronde speculatie. Goslinga was echter wel overtuigd van de waarde van wat Frohnmeyer had gezien en Delitzsch had bevestigd. Van der Woude, die evenmin van onverantwoorde redeneringen verdacht kan worden, bracht me op een idee waarmee ik voortbouwend op de ontdekking van Frohnmeyer tot weer een nieuwe ontdekking kwam.

In zijn commentaar gaat Van der Woude in op het probleem dat er twee versregels tussen de vermoedelijke eerste (*alef*-)regel en tweede (*bet*-)regel van het acrostichon liggen. Hij merkt op dat de beginletters van de *alef*-regel en de twee daaropvolgende regels het Hebreeuwse woord *'ani* vormen. Dat is het veelvoorkomende persoonlijke voornaamwoord van de eerste persoon. Dat brengt hem ertoe om niet uit te gaan van een alfabetisch acrostichon, maar van een zinsacrostichon. Hij leest in de beginletters van de versregels tot en met vers 8 een zin die hij vertaalt met 'Ik ben hoogverheven en voor mijn ogen zijn degenen die zich aan u vergrijpen'. De profeet zou volgens Van der Woude een bestaand alfabetisch acrostichon bewerkt hebben door er aan het begin ('ik') en halverwege ('voor mijn ogen') een woord aan toe te voegen. Het zou bedoeld zijn als een samenvatting van zijn boodschap, namelijk dat God in zijn almacht de Assyriërs straft die zich aan zijn volk hebben vergrepen.

Mijn ontdekking

Van der Woudes voorstel vond weinig navolging. Dat is wel te begrijpen. Het heeft dan wel als voordeel dat de Hebreeuwse tekst niet gewijzigd hoeft te worden, maar het is toch wel erg vergezocht. Het is moeilijk voorstelbaar dat de profeet zo'n omslachtige manier gebruikt zou hebben om deze ook nog eens tamelijk vage zin in zijn tekst te verwerken. Wat mij echter vooral intrigeerde was het mogelijk gebruik van het persoonlijke voornaamwoord in een zinsacrostichon. Dat is namelijk bekend uit Mesopotamische teksten uit de achtste en zevende eeuw voor het begin van onze jaartelling, dus niet ver verwijderd van de tijd waarin het boek Nahum moet zijn geschreven. In een Babylonische bezweringstekst stelt de schrijver zich via zo'n acrostichon voor: 'Ik (ben) Saggilkinnamubbib, de priester, die zijn god en de koning zegent.' In een gebed tot Marduk noemt de koning zichzelf in een acrostichon: 'Ik (ben) Assurbanipal, die u aanroept.'

In Nahum 1 ontbreekt zo'n persoonsnaam. Wat we echter wel zien, is de naam van God: JHWH, en dat vele malen. En wat daarbij vooral opvalt, is dat het ook gebeurt in aansluiting op het genoemde 'ik' aan het begin van de versregels. Dat gebeurt zelfs twee keer. De laatste letter van het 'ik' van het acrostichon is in vers 3 ook de eerste letter van JHWH. Ook de volgende versregel begint met de Godsnaam. In de *Biblia Hebraica Quinta* is dat goed te zien. In de oudere uitgaven is dat niet duidelijk, omdat men de Godsnaam aan het eind van de vorige regel heeft geplaatst. Dat gebeurde om de regel te kunnen laten beginnen met de letter *bet*. Dat leek immers beter te passen in het alfabetische acrostichon. Ik zag nu dat zo'n alfabetisch acrostichon er wel was, maar dan anders. Ik had iets heel moois ontdekt!

Na het opschrift, dat de volgende tekst presenteert als een 'boek' – een voorwaarde voor het gebruik van een acrostichon, dat je immers alleen opmerkt in een geschreven tekst – vormen de eerste letters van de eerste drie versregels het persoonlijk voornaamwoord 'ani, 'ik'. De laatste van die drie versregels begint met de Godsnaam JHWH. Dat geldt ook voor de volgende versregel. In het eerste geval wordt de Godsnaam gevolgd door twee woorden die beginnen met een *alef*, in de volgende regel wordt de Godsnaam opmerkelijk genoeg gevolgd door twee woorden die beginnen met de tweede letter van het alfabet, de *bet*. In de versregels daarna gaat het dan verder met de volgende letters van het alfabet. Dat is in ieder geval duidelijk, precies zoals Frohnmeyer al had opgemerkt, tot en met de letter *tet* in vers 7. En laat nu ook het woord dat met die letter begint, *tov*, 'goed', opnieuw gevolgd worden door de Godsnaam. Dat kon geen toeval zijn. Via dit kunstige zinsacrostichon geeft de profeet aan dat hier God zelf aan het woord is. Dat gebeurt eerst met het zinnetje 'ik (ben) JHWH'. Dat is een zinnetje dat je in profetische teksten veel tegenkomt. Via het daaropvolgende alfabetische acrostichon benadrukt de profeet het karakter van die God. Hij telt alfabetisch af naar de belijdenis in vers 7 dat JHWH goed is.

De ontdekking door Labuschagne

Ik voelde me een beetje als Gottlieb Frohnmeyer. Net als hij was ik ten tijde van deze ontdekking predikant. Als gepromoveerd oudtestamenticus maakte ik al wel deel uit van het Oudtestamentisch Werkgezelschap in Nederland en België (OTW). Tijdens een lezing op 15 september 1995 te Leiden besloot ik mijn inzichten aan de zeer- en hooggeleerde collega's voor te

leggen. Jaap van Dorp, die de bijeenkomsten van het OTW trouw bezoekt, zal er waarschijnlijk getuige van geweest zijn dat die met de nodige scepsis werden ontvangen. Van der Woude was in ieder geval niet overtuigd.

Tot mijn vreugde kreeg ik echter op een onverwachte manier bijval van zijn Groninger collega Cas Labuschagne. Aangespoord door mijn analyse had hij nog eens goed naar de Hebreeuwse tekst gekeken en daar nog een extra vermelding van de Godsnaam ontdekt, namelijk via de letters aan het eind van de eerste vier regels. Inderdaad ziet men daar van boven naar beneden het tetragrammaton verschijnen! In zekere zin was Labuschagne voor mij wat Delitzsch voor Frohnmeyer was geweest. En nog meer dan dat. Zijn observatie was de bevestiging van mijn ontdekking. Ik had gewezen op de parallel met de Mesopotamische acrosticha. Wat Labuschagne had gezien is ook iets wat we kennen uit Mesopotamische teksten uit die tijd: een telestichon. Er zijn voorbeelden van Mesopotamische teksten waarin net als in Nahum 1 zowel aan het begin als aan het einde van regels de letters van boven naar beneden gelezen woorden en namen vormen. Nu durfde ik te doen wat Frohnmeyer destijds niet had durven of willen doen: ik schreef er een wetenschappelijk artikel over. Het werd in 1997 gepubliceerd in het *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*.

De toedekking?

Toen ik dertien jaar later de Hebreeuwse tekst van Nahum opzocht in de *Biblia Hebraica Quinta* moest ik constateren dat ik de ontdekking van Frohnmeyer niet had kunnen red- den en dat mijn aanvulling al helemaal niet het vermelden waard was. Dat verbaasde me niet. Ik was er inmiddels al

aan gewend dat mijn ideeën over het acrostichon, die ik inmiddels ook in mijn commentaar op Nahum had gepubliceerd, niet serieus werden genomen. Het lijkt erop alsof de scepsis ten aanzien van het idee van een acrostichon in Nahum 1 zo diepgeworteld is dat er geen ruimte is voor een nieuwe versie van dat idee. In het deel over Nahum in *Herders Theologische Kommentar zum Alten Testament* rangschikt Heinz-Joseph Fabry het onder ‘phantastische Ausgestaltungen’. Hij waarschuwt met een verwijzing naar mijn commentaar tegen de poging om een of andere code in de beginletters te ontdekken, want dit ‘entzieht sich verantworteter exegetische Arbeit’. Een schrale troost is dat ik mij in deze en andere afvalbakken vaak in het goede gezelschap vind van Van der Woude, zoals in de recent gepubliceerde commentaar van Jörg Jeremias in de serie *Biblischer Kommentar*. Daar trof ik ook Duane Christensen aan. Labuschagnes ontdekking van het telestichon had namelijk een eervolle vermelding gekregen in zijn commentaar op Nahum in de serie *The Anchor Yale Bible*, maar deze commentaar is zo speculatief dat het niet tot aanbeveling strekt wanneer je daarmee geassocieerd wordt.

In recente bijbelvertalingen wordt vaak in een voetnoot de opvatting van de *Biblia Hebraica Stuttgartensia* weergegeven, namelijk dat Nahum 1:2-8 een gedeeltelijk alfabetisch acrostichon bevat. In de Herziene Statenvertaling (2010), die het anders dan de oorspronkelijke vertaling zonder kanttekeningen moet doen, zijn de betreffende Hebreeuwse letters in de kantlijn weergegeven. In de Naardense Bijbel (2004) is de moedige poging ondernomen om acrosticha ook in de ontvangende taal weer te geven. Dat gebeurt ook in Nahum 1. Opvallend is dat men daarbij doorgaat tot vers

14. Men volgt hier dus de *Biblia Hebraica Kittel*. Dit staat in schrill contrast met de Nieuwe Bijbelvertaling, die in hetzelfde jaar werd gepubliceerd. Anders dan bij de acrosticha in de Psalmen wordt er hier geen melding gemaakt van een acrostichon in Nahum 1. In de NBV21 is het niet anders. In de *NBV Studiebijbel* (2008) mocht ik zelf de aantekeningen bij Nahum verzorgen, maar mijn opmerking over het gedeeltelijke alfabetische acrostichon heeft de eindredactie niet overleefd. Gelukkig was dat wel het geval met mijn opmerking bij de verzen 1-3a, namelijk dat in het Hebreeuws de letters aan het begin en het eind van de regels samen de zin 'Ik ben JHWH' vormen, een zin die zeer bekend is in de profetische literatuur.

Bij het afscheid van Jaap van Dorp schrijf ik dit alles niet als verwijt aan de vertalers van het Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap. Zeker ook door het werk aan mijn boek *Het verhaal van een vertaling*, over de totstandkoming van de NBV, heb ik grote waardering gekregen voor de zorgvuldigheid van hun werk in het algemeen en de bijdrage van Jaap van Dorp daaraan in het bijzonder. Een bijbelvertaling moet ook zo veel mogelijk gebaseerd zijn op een consensus binnen de bijbelwetenschap. De terughoudendheid ten aanzien van het veronderstelde acrostichon in Nahum 1 past daarbij. Nieuwe inzichten hebben soms tijd nodig om door te breken. Ik heb er alle vertrouwen in dat het bij de erkenning van dit staaltje van literaire kunst van de profeet ook nog eens zal gebeuren, al zal dat misschien ook ver na mijn eigen pensioenen zijn.

Dr. K. Spronk is hoogleraar Oude Testament aan de Protestantse Theologische Universiteit.

Literatuur

- Duane L. Christensen, *Nahum*, The Anchor Yale Bible 24F, New Haven 2009.
- Frans Delitzsch, *Biblischer Commentar über die Psalmen*, Leipzig 1867.
- Heinz-Joseph Fabry, *Nahum*, Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament, Freiburg 2006.
- Michael Floyd, 'The Chimerical Acrostic of Nahum 1:2-10' in: *Journal of Biblical Literature* 113 (1994), 421-437.
- C.J. Goslinga, *Nahums Godsspraak tegen Nineve*, Zutphen 1923.
- Jörg Jeremias, *Nahum*, Biblischer Kommentar Altes Testament 14/5, Göttingen 2019.
- Klaas Spronk, *Nahum*, Historical Commentary on the Old Testament, Kampen 1997.
- Klaas Spronk, 'Acrostics in the Book of Nahum' in: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 110 (1998), 209-222.
- A.S. van der Woude, *Jona-Nahum*, Prediking van het Oude Testament, Nijkerk 1978.